

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Мельник Вікторії Вікторівни «Теоретико-методологічні та науково-організаційні засади розвитку птахівництва в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття», представлену на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки

Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковими програмами.

Сучасне птахівництво України як одна з найбільш розвинених галузей тваринництва містить значні потенційні можливості щодо задоволення потреб країни у продовольчих ресурсах. Воно є дієвим важелем забезпечення конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Адже виробництво продукції птахівництва (м'ясо та яйця) має ряд переваг порівняно зі свиначством та відгодівлею великої рогатої худоби, зокрема за скоростиглістю порівняно з іншими продуктами тваринництва, удвічі меншою енергоємністю та у 3-5 разів нижчим використанням кормового протеїну.

Історичний досвід підтверджує, що розвиток птахівництва включає широкий спектр питань, що торкається розвитку науково-обґрунтованих технологій виробництва продукції птиці, складниками яких є селекційно-племінна робота, використання високопродуктивної гібридної птиці, повноцінна годівля, організація відтворення і цілорічного комплектування стада, механізація і автоматизація виробничих процесів, дотримання нормативів і вимог по вирощуванню і утриманню птиці, штучна інкубація яєць, застосування системи ветеринарно-профілактичних заходів, прогресивна організація праці та управління виробництвом.

Дослідження теоретико-методологічних засад розвитку птахівництва в Україні, його науково-організаційного супроводу на основі вітчизняних надбань з урахуванням тенденцій світової галузевої наукової думки збагачують скарбницю історичного досвіду, адже вивчаючи минуле, аналізуючи сучасне, можна передбачити майбутнє її розвитку – розробку і впровадження інноваційних безвідходних технологій на базі сучасних науково-технічних досягнень з урахуванням еколого-економічних факторів для подальшого сталого розвитку галузі. Водночас галузь птахівництва здатна створити умови продовольчої безпеки держави шляхом економічного зростання птахівничих підприємств, завдяки активізації науково-технічного потенціалу України. Саме тому пріоритет повинен надаватися формуванню подальшої стратегії продовольчої безпеки країни відповідно до вимог СОТ та міжнародних і європейських стандартів. У зв'язку з цим наукове дослідження В.В. Мельник вирізняється, насамперед, актуальністю, адже впровадження й удосконалення інноваційних технологій промислового птахівництва спрямовано на розв'язання не лише економічних, екологічних, але й соціальних проблем.

Науково-організаційне забезпечення промислового птахівництва не можливе без вивчення історичного досвіду й окреслення перспектив

академічної організації галузевої науки. Саме тому виникає необхідність звернутися до досвіду галузевих науково-дослідних установ і закладів вищої освіти, наукових шкіл та центрів, громадських об'єднань, продуцентів та репрезентантів наукового знання, використати надбання вчених у галузі птахівництва для розроблення подальшої стратегії розвитку інвестиційно-інноваційних технологій птахівництва України шляхом безперервного пошуку і синтезу нового знання, впровадженням більш ефективних методів досліджень.

Обравши для дослідження актуальну тему, дисертантка приділила велику увагу теоретико-методологічним засадам птахівництва та їх практичному впровадженню у вітчизняній галузі тваринництва. Під цим кутом зору дисертаційне дослідження В. В. Мельник має важливе як теоретичне, так і прикладне значення і відповідає профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.373.01.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до загального напрямку наукових досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН і є складовою наукових тем: «Науково-організаційні та регулятивні засади інноваційної діяльності в системі аграрної науки: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, архівні, біобібліографічні аспекти дослідження» (номер державної реєстрації 0116U002102), «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U002103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертаційна робота «Теоретико-методологічні та науково-організаційні засади розвитку птахівництва в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття», виконана В. В. Мельник, є самостійним науковим дослідженням, в якому розкривається процес розвитку птахівництва в Україні, його науково-організаційного забезпечення, якісно-кількісних змін у складі наукових організацій, взаємовпливів інтелектуального простору й суспільства, особистісному вимірі в оцінці наукових результатів учених та їх позиціонування на тлі надбань світової галузевої наукової думки та соціальних, економічних і екологічних викликів другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. У роботі розкриваються не лише внутрішні закономірності процесу розвитку птахівництва на основі вітчизняних надбань, а й вплив на їх зміст і напрями зовнішніх чинників.

Дисертаційне дослідження, базуючись на змістовній, багатоаспектній фактологічній основі, дає змогу доповнити прогалини в історії розвитку аграрної науки, сприяє об'єктивному переосмисленню та узагальненню досвіду в галузі історії науки, допомагає правдиво висвітлити маловідомі сторінки розвитку наукових основ птахівництва в Україні в другій половині ХІХ – початку ХХІ століття.

Для успішного розв'язання дослідницьких завдань у роботі використовувалися різні методи історичного дослідження, що відповідають принципам історизму, об'єктивності пізнання, цілісності і всебічності, системності й комплексності в історичній науці.

Обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертаційній праці основних узагальнень, положень не викликає сумнівів і заперечень. Вони переконливо підтверджуються застосуванням різноманітних методів дослідження, численними фактами, статистичними даними, їх зіставленням та ретельним аналізом, низкою посилань на джерела нормативного характеру, довідково-інформативні матеріали, періодичні видання тощо.

Наукові положення, теоретичні та практичні висновки, викладені в дисертації, є достовірними та належним чином обґрунтованими. Про це свідчить посилання на низку архівних та нормативних документів, наукових праць учених аграрної науки, періодичних видань, що дало змогу авторці дисертації всебічно проаналізувати досліджувану проблему, а також дозволили уточнити та доповнити деякі твердження, переконатися в повноті і достовірності походження інформації.

У запропонованому дослідженні введена до наукового обігу низка раніше не опублікованих документів, офіційних документів органів державної влади, наукових і громадських організацій, офіційних установ, матеріалів періодичних видань, праць учених-аграріїв, які дозволили зробити нові висновки, уточнити раніше викладене істориками, удосконалити періодизацію галузевої наукової думки, яка на відміну від попередніх ґрунтується на її теоретико-методологічних і інституціональних засадах, ураховує соціально-економічні, суспільно-політичні та технологічні зміни, загальні закономірності розвитку сільськогосподарської науки; відтворити діяльність галузевих закладів вищої освіти і науково-дослідних установ, а також видатних українських учених у системі аграрної науки та освіти.

Основні наукові положення, які одержані автором за результатами досліджень, відображені у висновках.

Розвиток птахівництва в Україні відбувався на тлі надбань світової наукової думки завдяки науково-організаційному забезпеченні спеціалізованих науково-дослідних установ, галузевих закладів вищої освіти, профільних наукових та громадських організацій, відомих учених у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Проаналізовані джерела і література дозволили авторці виявити основні тенденції розвитку птахівництва в Україні у різні періоди, розкрити пріоритетні напрями наукового пошуку, зміну наукових парадигм, встановити визначальну роль теоретико-методологічних та інституціональних чинників у розвитку вітчизняного промислового птахівництва.

Дисертантка розробила структуру дисертації відповідно до предмету та завдань дослідження, підбрала систему методів наукового пошуку, що дозволило отримати виважені науково-обґрунтовані висновки, які мають важливе теоретичне і практичне значення для повноцінного відтворення основних тенденцій і закономірностей розвитку птахівництва України в другій половині ХХ – початку ХХІ століття.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях. Дисертанткою вперше досліджується процес розвитку науково-організаційних засад птахівництва та їх практичного впровадження,

розкривається вплив внутрішніх закономірностей, чинників політичного, економічного, соціального характеру на розвиток галузі.

Аналіз історіографічної літератури та залучення до наукового обігу широкого кола різнопланових документів і фактів, архівних матеріалів дає можливість дисертантці сформулювати авторське бачення розвитку науково-організаційних основ птахівництва в Україні в період, визначений темою дослідження; розробити періодизацію та виділити п'ять періодів у науково-організаційному забезпеченні розвитку птахівництва у другій половині ХХ – початку ХХІ ст.; визначити науково-організаційні засади, основні соціально-економічні, суспільно-політичні та технологічні чинники, які впливали на їх трансформацію; виділити та комплексно оцінити українську компоненту, показати її синтезуючу і генеруючу роль у розв'язанні актуальних проблем виробництва продукції птахівництва в Україні; реконструювати внесок учених Державної дослідної станції птахівництва НААН України в розвиток галузі птахівництва; проаналізувати діяльність закладів вищої аграрної освіти, наукових шкіл і центрів в інтенсифікацію виробництва яєць і м'яса птиці різних видів; розкрити діяльність кафедри птахівництва Національного університету біоресурсів і природокористування України як провідного осередку з підготовки фахівців для галузі птахівництва.

Основні результати дисертації знайшли відображення у 45 наукових публікаціях, серед яких 3 монографії (1 індивідуальна), 22 наукові статті у фахових виданнях, визначених Міністерством освіти і науки України, із них 6 у зарубіжних наукових виданнях; 7 публікацій у збірниках матеріалів наукових конференцій; 13 публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Подана до захисту дисертація має чітку структуру, що підпорядкована виконанню мети та основних завдань дослідження. Рукопис складається зі вступу, шести розділів, що в свою чергу поділяються на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (895 найменувань) та 27 додатків. Основний текст викладено на 389 сторінках дисертації.

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, обґрунтовано мету та сформульовано завдання, визначено об'єкт і предмет, хронологічні межі, розкрито методологічну основу дослідження, показано наукову новизну отриманих результатів та їх практичне значення, апробацію результатів дисертації, наявність публікацій за темою дослідження та структуру роботи.

Авторці дисертації вдалося розкрити теоретичне і практичне значення одержаних результатів, яке полягає в тому, що теоретичні узагальнення, оцінки, висновки та практичні рекомендації можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з історії вітчизняного птахівництва та її окремих напрямів, біографічних словників і енциклопедій; систематизації наукової спадщини вчених-теоретиків і практиків птахівництва; опрацюванні окремих стратегічних питань для подальшого вдосконалення і застосування інноваційних технологій у птахівництві України; розробленні державних

стандартів у птахівництві в науково-педагогічній практиці викладачів середніх спеціальних і вищих закладів аграрної освіти тощо.

У першому розділі дисертаційного дослідження *«Історіографія проблеми, джерельна база та методологічні основи дослідження»* авторка аналізує стан наукової розробки проблеми, дає історіографічний огляд виявленим публікаціям, характеризує джерельну базу дослідження та методологічним засадам наукового пошуку.

Історіографічний огляд літератури із зазначеної проблеми показав відсутність в науковому просторі комплексного дослідження, присвяченого висвітленні й узагальненні теоретико-методологічних та науково-організаційних засад розвитку птахівництва в Україні в другій половині ХХ – початку ХХІ століття. Опрацювання наукового доробку українських учених аграрної науки дало можливість дисертантці простежити основні етапи накопичення знань теоретичних і методологічних основ та науково-організаційного забезпечення птахівництва.

У підрозділі 1.1. «Історіографія проблеми» авторкою проведено аналіз історіографічних праць за двома періодами: перший - наукові праці дослідників радянської доби; другий – праці, опубліковані в роки незалежності України. В історіографії досліджуваної проблеми першочергову увагу авторка приділила працям, які відтворюють загальний стан сільськогосподарської науки досліджуваного періоду. При цьому акцентує більшу увагу на узагальнюючі праці за тематичним спрямуванням, відносячи до них і спеціальні праці, присвячені розвитку окремих наукових напрямів, теорій, концепцій і наукових технологій в птахівництві, внеску в розвиток промислового птахівництва, науково-дослідних установ і дослідницьких колективів, закладів вищої аграрної освіти, громадських організацій, відомих учених-аграріїв і практиків у зазначеній галузі.

Цілком закономірним є виділення наукових праць сучасних дослідників - науковців в галузі вітчизняної науки й техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки, зокрема академіка НААН В. А. Вергунова та проф. І. С. Бородай, в яких розглянуто методологічні підходи щодо наукових основ розведення, годівлі та утримання сільськогосподарських тварин. Дисертанткою проведено ґрунтовний аналіз біографічних нарисів дослідників, які з'явилися на пострадянському просторі про таких українських учених, як О. П. Бондаренко, В. П. Коваленка, В. Д. Лук'янової, В. П. Бородая, Н. Ф. Косенко, В. Ф. Каравашенка, М. В. Дахновського, П. Ю. Божка, І. Ю. Безрукавої, І. А. Іонова, І. І. Івка та ін., які присвятили свої дослідження розробці теоретичних, методологічних і науково-організаційних засад розвитку птахівництва за авторством О.Ф. Сагло, М. З. Басовського, В. П. Коваленка, М. І. Сахацького Ю. Н. Батюжевського, М. М. Лемешевої, І. А. Іонова, О. В. Терещенка, В. О. Мельника та ін. Особливу увагу приділила аналізу спеціальних праць таких дослідників, як В. В. Приймак, Ю. О. Рябоконт, В. О. Лаготюк, О. М. Бондаренко, О. О. Васильєва та ін., в яких відображено особливості розвитку промислового птахівництва та проаналізовано окремі напрями розвитку галузі. Водночас до історіографії досліджуваної проблеми включено не всі спеціальні праці сучасних дослідників із зазначеної теми

дисертаційного дослідження. На наш погляд, варто було б включити наукові праці М. В. Яценко, І. Н. Червен, в яких висвітлюється розвиток промислового птахівництва в Україні та інноваційно-інвестиційні технології його функціонування тощо.

В цілому, як свідчить аналіз історіографії теми дослідження, комплексне та узагальнююче дослідження з розвитку науково-організаційних основ птахівництва в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст. не було предметом окремого дослідження.

Вагому цінність зазначеної дисертаційної роботи представляє широкий комплекс джерел, різних за походженням, видами, формою, ступенем персоніфікації, ознаками та змістом. Основу джерельної бази дослідження становили матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву України, Державного архіву м. Києва, Державних архівів Хмельницької, Полтавської та Харківської областей. Загалом авторкою залучено до наукового обігу 20 фондів із 7 архівних установ України, що дало змогу дослідити науково-організаційні основи розвитку птахівництва в Україні у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. Водночас із дисертації невідомо кількість опрацьованих авторкою архівних документів (справ, описів).

Одним із важливих джерел у дисертаційній роботі слугували наукові праці визнаних учених, які у певні періоди розвитку репрезентували здобутки вітчизняного птахівництва. Авторкою проаналізовано наукову спадщину А. У. Биховця, О. П. Бондаренка, В. П. Бородая, М. В. Дубовського, М. В. Дахновського, Ю. Н. Батюжевського, В. Ф. Каравашенка, В. П. Коваленка, В. Д. Лук'янової, М. І. Сахацького та інших учених, які зробили особливо помітний внесок у розвиток вітчизняного птахівництва.

Вагоме місце в дисертаційному дослідженні приділено біо- та бібліографічним показникам наукових праць визнаних учених у галузі птахівництва. Їх аналіз дав можливість авторці сформулювати неупереджені висновки щодо основних напрямів і періодів їх творчої активності.

Звертає на себе увагу методологічна база дисертаційного дослідження, яка становить сукупність принципів та методів пізнання, спрямованих на об'єктивне, всебічне висвітлення подій, фактів, явищ. Вони ґрунтуються на порівняльно-історичних, статистико-аналітичних, описових, проблемно-хронологічних, соціологічних методах, які сприяли комплексному розкриттю предмету дослідження та дали можливість розкрити зміст, особливості і динаміку становлення та розвитку теоретичних складників і методологічного інструментарію промислового птахівництва в Україні у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. у контексті діяльності галузевих закладів вищої освіти, спеціалізованих науково-дослідних установ, профільних наукових та громадських організацій, відомих учених-аграріїв.

До важливих методологічних проблем становлення й розвитку птахівництва в другій половині ХХ – поч. ХХІ ст. авторка відносить періодизацію, в основу якої було покладено такі основні маркери як науково-організаційні та соціально-економічні чинники, законодавче забезпечення,

наукові дослідження за напрямками (селекційно-племінна робота, годівля, технологія утримання птиці, штучна інкубація яєць). Виділення п'яти рівнозначних періодів на двох етапів: перший – 1951–1964 рр., другий – 1964–1975 рр., третій – 1975–1982 рр. і четвертий – 1982–1990 рр. (перший етап) та п'ятий – 1991–2018 рр. (другий етап) свідчить про те, що дослідниці вдалося простежити загальні закономірності та відмінності щодо розвитку науково-організаційних засад птахівництва в Україні упродовж досліджуваних хронологічних меж із урахуванням науково-технічного прогресу галузі та впливу соціально-економічних чинників, творчих здобутків українських учених з розроблення питань розведення та селекції, годівлі й утримання, відтворення та інкубації сільськогосподарської птиці.

У розділі *«Періоди становлення і розвитку наукового забезпечення птахівництва в Україні»* дисертантка розкриває передумови становлення й розвитку вітчизняного птахівництва, що сприяли зародженню галузевої наукової думки. Особливе місце відведено розвитку науково-організаційних основ ведення галузі на тлі соціально-економічних і суспільно-політичних чинників у другій половині ХХ – початку ХХІ ст.

Цілком закономірно авторка виділяє чинники, що сприяли зародженню галузевої наукової думки з птахівництва, до яких відносить: створення кафедр сільськогосподарського спрямування в Києво-Могилянській академії та при Імператорському університеті Святого Володимира у Києві, де розглядалися питання птахівництва; заснування низки спеціалізованих товариств птахівницького профілю (Імператорське Московське товариство любителів (аматорів) птахівництва, Імператорське російське товариство птахівництва, «Київське товариство птахівництва», «Південне товариство птахівництва» та їх філії в українських губерніях Російської імперії); перші періодичні видання з птахівництва - журнали «Вестник птицеводства» (1890) та «Птицеводство» (1894), на шпальтах яких друкувалися різноаспектні питання розведення та поліпшення вітчизняних порід птиці тощо; заснування Всесвітньої наукової асоціації з птахівництва (1912).

Як відмічає дослідниця, становлення науково-організаційних основ птахівництва в Україні припадає на 20-30-і рр. ХХ ст., що було пов'язано з проблемою забезпечення населення яйцями та м'ясом птиці. У зв'язку з цим збільшується поголів'я птиці і виникають можливості для експорту продукції птахівництва. Для поліпшення племінної бази та експорту продукції птахівництва створюється Всеукраїнське кооперативне товариство «Укркооптах», яке заснувало в 1930 р. журнал «Птахівництво України». У цей період була створена також Науково-консультаційна рада (НКР) при Народному комісаріаті земельних справ (НКЗС) України, діяльність якої була спрямована на координацію науково-дослідної мережі при Наркомземі УСРР. Науково-методичним центром у галузі сільськогосподарських наук стала Всеукраїнська академія сільськогосподарських наук (ВУАСГН), заснована в 1931 р., якій підпорядковувався Всеукраїнський науково-дослідний інститут птахівництва (ВУНДІП), який проіснував до 1935 р. Зазначеною науковою установою було досягнуто вагомих успіхів у збільшенні виробництва та поліпшення якості м'яса, підвищення несучості курей за рахунок селекції та

метизації, утримання й годівлі, механізації яєчних ферм, появи нових технологій утримання і вирощування курей, качок та гусей.

Дослідницею обґрунтовано внесок у становлення науково-організаційних птахівництва таких учених, як: А. У. Биховець, П. Ю. Божко, В. В. Букраба, В. П. Дзюба, І. І. Клодницький, І. М. Краєвий, О. С. Мельник, Е. Е. Пеніонжкевич, П. Селіонов, М. Д. Тарнавський, І. І. Шмальгаузен та ін.

Цілком погоджуємося з думкою авторки про те, що з метою удосконалення управління науково-дослідною роботою, підвищення теоретичного рівня досліджень та їх упровадження у виробництво була заснована в 1956 р. Українська академія сільськогосподарських наук (УАСГН), у структурі якої було п'ять Відділень, де упродовж 1957–1961 рр. проводилися комплексні наукові дослідження з птахівництва. Зокрема, Відділення тваринництва координувало роботу науково-дослідних зональних і галузевих інститутів, ветеринарних і зоотехнічних факультетів, а також кафедр сільськогосподарських інститутів, що підпорядковувались Міністерству сільського господарства УРСР. Наприклад, на Київській дослідній станції тваринництва проводилася науково-дослідна робота щодо зоотехнічної та економічної ефективності різних способів утримання курей-несучок.

Науково-організаційні засади птахівництва розроблялися також на кафедрах аграрних закладів вищої освіти, які координувала УАСГН. Дисертанткою проаналізована діяльність таких кафедр та розкрито внесок учених у розвиток птахівництва. Зокрема, під керівництвом К. С. Єрмолаєвої на кафедрі зоогієни зоотехнічного факультету Української сільськогосподарської академії проводилися дослідження щодо розробки зоогієнічних нормативів утримання птиці. Науковці Харківського зоотехнічного інституту П. Ю. Божко і С. С. Кромін розробляли методи інтенсивного утримання курей у колгоспах і радгоспах УРСР тощо.

Цілком логічною і обґрунтованою є думка авторки про те, що період становлення наукових основ птахівництва припадає на другу половину ХХ – першу половину ХХІ ст. Саме в цей період відбувається одержавлення галузі, формування її племінної бази. У зазначені хронологічні межі дослідження відбувається як сповільнення, так і зростання виробництва продукції птахівництва. Зокрема, авторкою підкреслюється сповільнення виробництва сільськогосподарської продукції та імпорту продовольства в 60-і рр. ХХ ст. У зв'язку з цим наприкінці 60-х рр. ХХ ст. було організовано Південне відділення ВАСГНІЛ, що зобов'язало Міністерство сільського господарства СРСР передати в безпосереднє підпорядкування 19 науково-дослідних інститутів. Унаслідок такої реорганізації поліпшився контроль за роботою науково-дослідних інституцій і методичне керівництво ними, а також планування й координація наукових досліджень з питань птахівництва. Застосовуючи удосконалені методики схрещування, створювалися нові породи сільськогосподарської птиці по зонах країни та проводилися дослідження з вивчення спадковості продуктивних ознак у курей тощо. Запропоновані наукові розробки українських сприяли підвищенню ефективності виробництва продукції птахівництва. Завдяки розвитку птахівництва Україна впродовж 70-80-х рр. ХХ ст. посідала за виробництвом м'яса передові позиції в світі, а за

виробництвом - друге місце після США. А в роки незалежності України птахівництво стало провідною галуззю тваринництва, що сприяло експорту м'яса птиці і яєць до країн Європи та світу.

Інформативним за змістовним наповненням є третій розділ дисертаційного дослідження *«Теоретико-методологічні засади розвитку галузі птахівництва»*. На наш погляд, авторці вдалося розкрити теоретико-методологічні основи розведення та селекції, утримання й відтворення птиці, ветеринарного забезпечення галузі птахівництва. Зокрема, показати виведення нових порід і кросів на основі використання кращого племінного матеріалу зарубіжної селекції, проаналізувати методики добору птиці та її оцінки за продуктивністю потомства, нові методи оцінки плідників та індивідуального прогнозування продуктивності тощо. На основі низки архівних документів та інформативних джерел дисертанткою розкрито внесок у розробку теоретичних і методологічних основ розведення і селекції сільськогосподарської птиці таких учених, як: П. Ю. Божко, М. В. Дахновський, М. В. Дубовський, Т. С. Лень, М. Г. Курдюков, Е. Е. Пеніонжкєвич, К. В. Калмиков, Ю. В. Бондаренко, В. П. Коваленко, М. І. Сахацький, О. П. Подстрешний, О.О. Катеринич, Р. О. Кулібаба та ін. У розробку теорії і методології нормованої годівлі птиці та вивчення процесів травлення в її організмі показати внесок українських учених – К. І. Вересенко, А. І. Карнацька, Л. Н. Кузнецова, М. М. Дозорець, В. М. Ковбасенко, І. С. Самойленко, М. І. Кадура, І. А. Іонов, П. Ф. Сурай, М. М. Лемешева та ін.

На сучасному етапі розвитку птахівництва українськими вченими створено стратегію розробки математичних моделей та їх реалізацію і впровадження в птахівництво. Зазначена модель передбачає механізм формування балансу виробництва і споживання продукції. Авторкою підкреслюється практична значимість розробки українськими ученими моделі управління птахофабрикою, яка надає можливість визначити об'єми поголів'я, початок та кратність комплектування пташників, прогнозувати прибуток із урахуванням ресурсозбереження. Нові теоретичні та методологічні підходи щодо проведення селекційно-племінної роботи, запровадження ефективної годівлі птиці, штучною інкубація яєць спрямовані на розв'язування актуальних проблем сучасного птахівництва.

Аналіз четвертого розділу дисертаційного дослідження *«Напрями науково-практичного забезпечення галузі птахівництва»* свідчить, що дослідниці вдалося систематизувати теоретико-методологічні й науково-організаційні засади розвитку селекційно-племінної роботи, годівлі й технології утримання птиці та штучної інкубації яєць. Структура підрозділів та їх змістове наповнення дали можливість проаналізувати наукові пошуки в поліпшенні порід птиці, виведення нових порід і порідних груп, обґрунтувати удосконалення методів і систем утримання птиці, основ раціональної їх годівлі, розробленні технологій інкубації яєць птиці у досліджуваний період.

Розкриваючи селекційно-генетичне вдосконалення птиці, авторка проаналізувала динаміку виведення нових порід курей та удосконалення методів селекційно-племінної роботи з цієї птицею для виведення високопродуктивних гібридних курчат. Особливу увагу приділила проведенню

селекційно-племінної роботи з поліпшення продуктивних якостей російської білої породи, полтавських, первомайських курей, роменських і переяславських гусей та бронзових широкогрудих індиків, виведенню великої сірої породи гусей, породних груп українських та чорних білогрудих качок. Дослідницею проведено аналіз наукових розробок українських учених - П. Ю. Божка, М. В. Дахновського, М. В. Дубовського, Т. С. Лень, М. Г. Курдюкоав, Е. Е. Пеніонжкєвича, К. В. Калмикова, В. М. Копилова, І. С. Скуратова та ін. у розробку теоретичних і методологічних основ розвитку птахівництва в УРСР досліджуваного періоду.

Наукові пошуки розроблення технологій інкубації яєць птиці проводилися ученими в Українському НДІ птахівництва, Харківському зооветеринарному інституті, Українській сільськогосподарській академії та інших галузевих науково-дослідних і вищих освітніх центрах. Авторкою обґрунтовано вагомий внесок у розроблення технології штучної інкубації яєць українських учених, зокрема М. У. Биховець, А. В. Мещеряков, А. О. Борисихіна, Е. А. Дуюнов, О. М. Сергєєва, Г. С. Крок та ін..

Вагоме прикладне значення приділено в дисертаційній роботі удосконаленню методів і систем утримання птиці та основам раціональної годівлі у птахівництві. Авторці вдалося простежити в динаміці поліпшення умов утримання птиці: від утримували птиці у різних приміщеннях, а влітку – у літніх будиночках та літніх таборах, водоплавну птицю – на водяних вигулах у 50-х рр. ХХ ст. до удосконалення існуючих і нових кліткових батарей та обладнання для утримання птиці в 70-80-і рр. ХХ ст. та на початку ХХІ ст., утримання курей у сучасному птахівництві в умовах, наближених до природних. При цьому вирішальний внесок у розробку різних способів утримання курей, індиків, гусей і качок дослідниця приділила науковим розробкам Г. А. Кодинця, М. В. Дахновського, Є. С. Кегелеса, О. Д. Осадчука, Л. П. Радченка, Г. В. Кір'янової, О. П. Бондаренка, І. І. Івка, В. О. Мельника.

Проведений дисертанткою ґрунтовний аналіз напрацювань українських учених з раціоналізації годівлі свідчить, що наукові дослідження здебільшого були спрямовані на вивчення впливу різних раціонів на продуктивність птиці. Починаючи з середини 50-х рр. у раціонах птиці при вирощуванні та відгодівлі на м'ясо застосовували кормові антибіотики, які сприяли зниженню витрат кормів на одиницю продукції та збереженості поголів'я. Українськими вченими докладено значних зусиль до розроблення теоретичних і методологічних основ годівлі птиці за промислового виробництва продукції птахівництва. Цілком логічною є думка авторки про те, що саме у досліджуваний період накопичено науково-практичний досвід щодо використання в годівлі птиці ферментних і антибіотичних препаратів, розроблено технологію виготовлення м'ясного, м'ясо-кісткового, м'ясо-пир'яного, пир'яного та трав'яного борошна.

Зміст п'ятого розділу *«Науково-організаційні засади розвитку галузей птахівничого комплексу в Україні»* висвітлює особливості розвитку яєчного та бройлерного птахівництва та структурних компонент птахівничого комплексу України – індиківництва, качківництва, гусівництва, цесарківництва, фазанівництва, перепелівництва та страусівництва. На наш погляд, авторці вдалося поетапно розкрити науково-організаційні основи яєчного і

бройлерного птахівництва, виділити прогресивні методи годівлі птиці сухими комбікормами й зерновими сумішами та утриманні птиці в механізованих кліткових батареях, показати внесок учених Українського НДІ птахівництва в розробку селекційно-племінної роботи в яєчному птахівництві, удосконаленню кросу курей «Бірки II» і створенню нового – «Бірки-117». Аналіз наукових розробок В. Д. Лук'янової, М. Л. Шигаєвої, Н. В. Сулими, С. Водолажченка, П. Кондратенка, В. Ф. Каравашенка, В. М. Мосякіна, А. І. Свеженцова, П. Ф. Сурая, М. І. Сахацького дав можливість дисертантці розкрити їх внесок у розроблення наукового й методичного забезпечення яєчного і бройлерного птахівництва.

На основі опрацювання низки джерел авторкою узагальнено науково-організаційні та теоретико-методологічні засади розвитку індиківництва, качківництва, гусівництва, цесарківництва, фазанівництва, перепелівництва та страусівництва як структурних компонент птахівничого комплексу України. Дисертанткою встановлено, що науково-методичне керівництво та координацію досліджень з розвитку галузі здійснювали вчені Українського науково-дослідного інституту птахівництва. Їх наукові пошуки сприяли виведенню нових порід качок, найбільш пристосованих до фуражування на прісних і морських водоймах, створення нових порід гусей, збереження генофонду існуючих порід і породних груп, а також розробку технологічних прийомів інкубування гусячих яєць, способів утримання і годівлі дорослих гусей та молодняку при вирощуванні на м'ясо.

Найбільш інформативним під кутом зору наукового супроводу та теоретико-методологічного забезпечення птахівництва в роки незалежності України виявився шостий розділ *«Розбудова конкурентоспроможної галузі птахівництва в період державності України»*.

На широкій джерельній основі авторка розкриває внесок учених науково-дослідних установ та закладів вищої аграрної освіти, неформальних творчих об'єднань та обґрунтовує роль галузевої академічної науки у теоретико-методологічному забезпеченні птахівництва в Україні та підвищенні ефективності інноваційних технологій у галузі птахівництва в роки незалежності України.

Центром науково-методичного забезпечення на початку 90-х рр. ХХ ст. залишався Інститут птахівництва УААН (нині Державна дослідна станція птахівництва (ДДСП) НААН). Проведений авторкою аналіз публікацій учених зазначеної наукової установи в динаміці впродовж 1991-2015 рр. свідчить про те, що основна частка публікацій припадала на дослідження з селекції, генетики та репродукції птиці, збільшувалася кількість досліджень з ветеринарії. На базі Державної дослідної станції НААН було розроблено понад 50 національних та галузевих стандартів України на продукцію, технологічні процеси, терміни й визначення у птахівництві та птахопереробній промисловості, методи лабораторної діагностики хвороб птиці тощо.

Цілком закономірно дисертанткою було показано провідну роль Національного університету біоресурсів і природокористування України в підготовці кадрів для галузі птахівництва та її теоретико-методологічному забезпеченні. На сучасному етапі розвитку наукових основ птахівництва в

Україні вагомий внесок зробили вчені регіональних закладів вищої аграрної освіти. У зв'язку з авторкою проаналізовано наукові розробки учених Білоцерківського національного аграрного університету, Вінницького національного аграрного університету, Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету, Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнології ім. Гжицького, Миколаївського національного аграрного університету, Подільського державного аграрно-технічний університету, Полтавської державної аграрної академія, Сумського національного аграрного університету, Харківської державної зооветеринарної академії, Херсонського державного аграрного університету.

Особливу увагу в дисертаційному дослідженні приділено інтелектуальному виміру ученого-дослідника в галузі птахівництва. Саме не випадково дисертантка вказує на вагому роль наукових шкіл як неформальних творчих об'єднань учених у проведенні наукових досліджень. Авторці вдалося виділити та проаналізувати декілька наукових шкіл, розкрити діяльність учнів і послідовників своїх керівників у розв'язанні актуальних і різноаспектних напрямів птахівництва. До потужних наукових шкіл у галузі птахівництва дисертантка відносить наукову школу І. В. Бельговського – П. Д. Пшеничного, яка була започаткована на базі Харківського зоотехнічного інституту. На початку 50-х рр. ХХ ст., працюючи на кафедрі загальної зоотехнії Київського сільськогосподарського інституту, професор П. Д. Пшеничний продовжив попередні дослідження та створив наукову школу «Годівля тварин і технологія кормів». Дисертанткою проведено аналіз діяльності наукової школи академіка НААН України І. І. Ібатулліна, яким підготовлено 7 докторів і 34 кандидати сільськогосподарських наук. Майже 70% проведених досліджень зазначеної наукової школи були присвячені вирішенню проблем годівлі птиці та технології кормів. Діяльність наукової школи академіка НААН М.І. Сахацького спрямовувалася на дослідження основ збереження і раціонального використання племінних ресурсів птахівництва. Під керівництвом ученого захищено 15 кандидатських дисертацій. Під керівництвом члена-кореспондента УААН України В. П. Коваленка, його учні виконували дослідження щодо удосконалення методів оцінки та відбору при формуванні високопродуктивних стад птиці яєчних і м'ясних кросів, прийоми використання родинних форм різних кросів для створення курей м'ясо-яєчного напрямку продуктивності тощо.

Наукова школа професора Л. А. Христової «Гумінові речовини у сільському господарстві», започаткована наприкінці 50-х рр. ХХ ст. в Дніпропетровському сільськогосподарському інституті, проводила дослідження щодо застосування гумінових речовин у птахівництві.

І це лише окремі штрихи до діяльності наукових шкіл, проведені авторкою у дисертаційному дослідженні. Водночас їх аналіз свідчить про глибину фундаментальних та прикладних досліджень у галузі птахівництва в Україні.

Висновки дисертаційного дослідження довершують змістовну компоненту розділів, відповідають меті і заявленим задачам.

Дисертаційна робота В.В. Мельник містить 27 додатків, які своїм змістовним та інформативним змістом підсилили і збагатили наукове дослідження.

В цілому дисертаційне дослідження В. В. Мельник є помітним явищем сучасного наукового життя і розкриває перспективи подальших наукових пошуків в галузі птахівництва.

Проаналізувавши зміст вступу, шести розділів і підрозділів, а також отриманих результатів ми дійшли висновку, що робота виконана на належному науково-теоретичному та методичному рівнях. Мета, завдання, об'єкт і предмет чітко визначені, органічно взаємопов'язані між собою, що свідчить про глибокий комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми. Висновки по роботі дають вичерпні відповіді на поставлені дослідницькі завдання та відображують основний зміст наукового пошуку.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Зміст автореферату відповідає основним положенням і результатам дисертації, які достовірні, мають наукову новизну та відповідають вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України.

Зауваження та дискусійні положення. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу В. В. Мельник, її актуальність, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, вибір методологічних підходів, історіографічної та джерельної бази варто зазначити, що проаналізоване дисертаційне дослідження містить деякі дискусійні положення та зауваження, а саме:

По-перше, на наш погляд, потребує дещо ширшого та глибшого обґрунтування актуальність наукової проблеми, адже сучасні інноваційні технології промислового птахівництва спрямовані на розв'язання не лише економічних (забезпечення якісною для споживачів харчовою продукцією), але й екологічних (охорону навколишнього середовища від забруднення) та соціальних (забезпечення здоров'я населення) проблем. З екологічної точки зору, українські науковці запропонували безпечний для довкілля спосіб переробки відходів птахівництва (кістки, пташиний послід, сухий залишок, який утворюється в процесі роботи біогазових станцій) та отримання органічних фосфатних мінеральних добрив. Зазначена технологія дозволяє підвищити врожайність сільськогосподарських культур на 30 % та отримати органічну продукцію. Для розв'язання такої соціальної проблеми, як збереження і поліпшення здоров'я населення, продукти птахівництва (м'ясо та яйця) є одними з найбільш цінних за вмістом повноцінних білків та є незамінними в раціональному харчуванні, дієтології, профілактиці низки захворювань та підвищенні несприйнятливості організму людини до інфекційних захворювань.

Авторці варто було б акцентувати також увагу на такому аспекті актуальності зазначеної проблеми, як якість і безпечність продукції птахівництва відповідно до міжнародних стандартів та вимог Кодексу Аліментаріусу (збірник міжнародних стандартів на харчові продукти), розроблених Продовольчою та Сільськогосподарською Організацією ООН (FAO) і Всесвітньою Організацією Охорони здоров'я (WHO) FAO/WHO, спрямованих на захист здоров'я споживачів і гарантування чесної практики в торгівлі ними. Водночас про це зазначається на с. 208-209 дисертації.

По-друге, в п.1.3. *Методологія дослідження* вказується на застосування такого методу історичного дослідження як контент-аналіз (с.106 дисертації) при систематизації наукових публікацій з розвитку науково-організаційних

основ птахівництва України для з'ясування становлення і розвитку основоположних наукових напрямів, виявлення пріоритетних дослідницьких стратегій і методик, тощо. Водночас, на наш погляд, доцільно було б у п.1.2. *Джерелознавчі бази дослідження* систематизувати наукові праці за напрямами досліджень, вказавши на загальну кількість проаналізованих та вперше введених дослідницею до наукового обігу праць українських учених у галузі птахівництва. Дисертаційна робота значно б виграла, якби в її додатках у вигляді діаграми була зроблена систематизація наукової спадщини відомих учених-аграріїв за такими напрямами науково-організаційних засад птахівництва, як: селекційно-племінна робота, основи раціональної годівлі у птахівництві, технології утримання птиці та штучної інкубації яєць. Такий підхід дозволив би виділити пріоритетні напрями наукового пошуку, зміну наукових парадигм, встановити визначальну роль теоретико-методологічних та інституціональних чинників у становленні і розвитку вітчизняного промислового птахівництва.

По-третє, враховуючи верхню хронологічну межу дисертаційного дослідження, варто було б використати метод усної історії, що дало б можливість більш глибоко зануритися в інтелектуальний портрет ученого – сучасного дослідника в галузі птахівництва та з'ясувати недосліджені і малодосліджені факти їх творчого шляху, перспективи подальшого розвитку галузі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів. На наш погляд, проведення інтерв'ю із відомими вченими сприяло б більш ширшому висвітленні пріоритетних напрямів досліджень у галузі птахівництва в умовах інтеграції країни до світового економічного простору.

По-четверте, на наш погляд, під час структуризації матеріалу дисертації слід було б враховувати хронологічні межі дослідження. Зокрема, це торкається п. 2.1. «Передумови становлення знань про птахівництво у другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст.» (31 сторінка тексту дисертації), що виходить за рамки нижніх хронологічних меж дисертаційного дослідження. В п.2.2. «Розвиток науково-організаційних основ ведення галузі на тлі соціально-економічних і суспільно-політичних чинників у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.» (74 сторінки тексту) бажано було б структурувати матеріал за виділеними авторкою періодами розвитку науково-організаційних засад птахівництва, що відповідало б назві розділу 2 «Періоди становлення і розвитку наукового забезпечення птахівництва в Україні».

По-п'яте, доцільно було б окремим завданням виділити міжнародний досвід українських учених у галузі птахівництва, зокрема в селекційно-племінній роботі. Адже розвиток вітчизняного птахівництва в другій половині ХХ – початку ХХІ ст. відбувався на тлі надбань світової наукової думки. Водночас про міжнародну співпрацю із закордонними науковцями в галузі птахівництва авторкою зазначається на окремих сторінках дисертації (сс.. 228, 229, 231, 234, 235, 236, 237, 329, 334, 336,337, 360, 361).

По-шосте, дисертаційне дослідження значно виграло б, якби авторка не лише виділила та проаналізувала в п.6.2. *Дослідницькі ініціативи українських учених вищих закладів аграрної освіти з розвитку птахівництва та підготовки кадрів* наукові школи та центри в галузі птахівництва в Україні, але й розкрила їх вертикальні зв'язки та горизонтальні комунікації між партнерами по

наукових інтересах з притаманними їм професійними, науковими, морально-етичними цінностями. Новою моделлю вивчення задекларованої дисертанткою проблематики могли б стати не лише культурний капітал (продукування ідей), інституціональний капітал (академічні установи, центри, інститути), а й простір міжособистісних комунікацій учених аграрної науки, інтенсивність інтелектуальних контактів, динамізм наукових знань тощо.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України. Дисертація В.В. Мельник є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному рівні. Одержані в роботі науково обґрунтовані результати в сукупності забезпечують вирішення наукового завдання – комплексному висвітленні й узагальненні теоретико-методологічних засад розвитку птахівництва та їх наукового супроводу в Україні у другій половині ХХ – початку ХХІ століття на тлі надбань світової галузевої наукової думки.

За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розробок дисертаційна робота Мельник Вікторії Вікторівни «Теоретико-методологічні та науково-організаційні засади розвитку птахівництва в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть» відповідає вимогам, передбаченим пунктом 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (назва постанови із змінами, внесеними згідно з постановою КМ №656 від 19.08.2015), паспорту спеціальності – історія науки й техніки, а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.07. – історія науки й техніки.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
завідувачка кафедри медико-біологічних
дисциплін і валеології Університету
Григорія Сковороди в Переяславі

Н. І. Коцур
ПІДПИС *Коцур Н.І.*
Засвідчую:
Нач. ВК *Синенко*

7.8